

Katarzyna Maćkała, *Ibsen w Polsce 1879–2006*,
Kraków: Universitas, 2023, 284 ss.

Chociaż polscy miłośnicy dramatu i teatru są zapewne świadomi funkcjonowania dramaturgii Henrika Ibsena w europejskim i światowym krwiobiegu scenicznym (jest przecież najczęściej – po Williamie Shakespeare – grywanym dramaturgiem na świecie), to jednak nie zawsze oznacza to znajomość choćby najistotniejszych sztuk z jego spuścizny. Co prawda na jego temat wypowiadają się polscy teatrologi i literaturoznawcy, ale rozproszone głosy owych rodzimych znawców dzieł wielkiego Norwega (w tym Lecha Sokoła, Małgorzaty Sugiera, Mateusza Borowskiego czy Gabrieli Matuszek) wciąż nie są w znaczący sposób uwrażliwić polskich twórców teatralnych, a także czytelników i widzów na kunsztowność, ambiwalentność i ponadczasowość dramatów autora *Domu lalki*. Przy okazji premiery *Wroga ludu* (1979) w warszawskim Teatrze Powszechnym Marta Fik pointowała:

Dziś, kiedy dewaluacji uległo nie tylko słowo, ale także pojęcia – takie jak prawda, wolność, wina, grzech, kara – jest rzeczą normalną, że nie tolerujący żadnej połowiczności autor *Peer Gynta* uchodzi za nudziarza lub naiwnego ideologa. Na dobrą sprawę nie tyle się u nas „przeżył” co nigdy naprawdę nie przyjął (Fik 1983: 333).

Czterdzieści cztery lata po wspomnianej premierze te słowa nie straciły na aktualności, o czym przekonuje nas w swej książce Katarzyna Maćkała. Gwoli ścisłości należy dodać, że Polska nie jest w takim scenicznym upraszczaniu i naukowym niedowartościowaniu Ibsena odosobniona. Norweska badaczka Toril Moi, w przełomowej monografii *Henrik Ibsen and the Birth of Modernism* (2006), charakteryzując stosunek badaczy anglosaskich do swego rodaka, stwierdziła, ironizując, że w gronie tamtejszych szanujących się literaturoznawców nikt nie przyzna się do nieznajomości Flauberta lub Baudelaire’a, natomiast Ibsenem można sobie nie zaprzętać głowy. Należy jednak z satysfakcją odnotować, że sytuacja powoli ulega zmianie, a *Ibsen w Polsce 1879–2006* wchodzi w dialog z wydanymi w ostatnich latach monografiami, z których każda w swoisty sposób stanowi emanację polskich zainteresowań ibsenologicznych. Mam na myśli *Ibsenowskie konstelacje. Ćwiczenia w patrzeniu i czytaniu* autorstwa Ewy Partygi (2016), szukające przyczyn uschematyzowanej recepcji autora *Domu lalki* w Polsce w opozycji do wielowątkowości i dynamiczności skandynawskich odczytań Ibsena oraz książkę Heleny Garczyńskiej *Norweski Ibsen. Polski Ibsen. Przekład form adresatywnych w wybranych dramatach Henryka Ibsena* (2019), częściowo wypełniającą lukę w badaniach nad polskimi przekładami sztuk norweskiego dramaturga.

Czasowy horyzont publikacji Katarzyny Maćkały wyznaczają dwie tytułowe daty: początkowa, związana z pierwszym wystawieniem ibsenowskiego dramatu

na polskiej scenie¹ oraz końcowa, przywołująca rok uroczystych obchodów setnej rocznicy śmierci norweskiego dramaturga, które – niejednokrotnie z norweskiej inicjatywy – zaznaczyły się w życiu teatralnym wielu scen na świecie, w tym Polski. Wpływ „roku ibsenowskiego” na obecność Ibsena w Polsce autorka podsumowuje pesymistyczną diagnozą:

Trudno oprzeć się wrażeniu, że okazja, jaką była setna rocznica śmierci autora *Branda*, zamiast polepszyć sytuację pisarza w polskich teatrach, pogorszyła ją. Po obchodach roku jubileuszowego pozostał z jednej strony niedosyt, z drugiej zaś – gorzka refleksja, że Ibsena wpychano na polskie sceny jakby na siłę, bez niezbędnego w tej kwestii dystansu (Maćkała 2023: 215).

Rzetelne, wręcz skrupulatne dociekania autorki, których efektem jest recenzowana książka, niewątpliwie stanowią wkład do pogłębionej debaty wokół dziejów Ibsena na naszych scenach. Punktem wyjścia dla jej projektu stały się dwie publikacje dotyczące pierwszego okresu oddziaływania Ibsena na sceny polskie: Jana Michalika *Twórczość Ibsena w sądach krytyki polskiej: 1875–1906* (1971) oraz Mariana Lewki *Obecność Skandynawów w polskiej kulturze teatralnej w latach 1876–1918* (1996). Przywołując sumarycznie ustalenia swych poprzedników dotyczące teatralnej recepcji autora *Peer Gynta* w Polsce do roku 1918, w swoich badaniach skoncentrowała się na okresie późniejszym, co odzwierciedliła kompozycja jej publikacji. Monografia Katarzyny Maćkały zawiera sześć rozdziałów o zróżnicowanej objętości, a autorka zadbała, by rozdziały oraz podrozdziały miały klarowne tytuły. W części wstępnej, po *Wprowadzeniu*, pojawiają się dwa krótkie rozdziały: *Ibsen w Europie* oraz *Ibsen w Polsce do 1918 roku* – ten ostatni uporządkowany wokół trzech zagadnień: *Ibsen recenzentów*, *Ibsen artystów* oraz *Ibsen (dla) widzów*. Rozpoczynający część zasadniczą książki rozdział IV – *Ibsen w Polsce międzywojennej (1919–1939)* – podzielono na dwa podrozdziały: *Od wolności do kryzysu (1919–1930)* oraz *Przerwany „reibsenizm” (1930–1939)*. Rozdział V – *Ibsen w Polsce powojennej (1945–2006)* – wypełnia mniej więcej jedną trzecią objętości publikacji. Podobnie jak poprzedni, został podzielony umownie na zdefiniowane okresy: *Wielki powrót lalki (1945–1960)*, *W czasach wrogów ludu (1960–1970)*, *Kolejne warstwy (1971–1979)*, *Obok karnawału, obok postu (1980–1989)*, *Kapitalizm i komiks (1991–2006)*. Można się oczywiście zastanawiać, czy przymiotnik „powojenna” jest określeniem adekwatnym w odniesieniu do zjawisk kultury sięgających przełomu XX i XXI wieku, ale daty w tytule rozdziału definiują jego zakres w sposób, który pozwala przynajmniej na uniknięcie nieporozumień. Publikację wieńczy *Epilog*, a ponadto uzupełniają ją niezwykle cenne dla czytelnika dodatki: aneksy (I. Lista spektakli w latach 1918–1939, II. Lista spektakli w latach 1945–2006, III. Lista spektakli Teatru Telewizji), spis źródeł cytowanych oraz wybranych pozycji uzupełniających, a także indeks osobowy.

¹ 5 grudnia 1879 roku w Teatrze Lwowskim miała miejsce premiera *Pretendentów do tronu*.

Gruntownie udokumentowane ustalenia pokazują, że pomimo kwantytatywnej obecności Ibsena na polskich scenach kwalitatywna obecność jego twórczości w polskiej świadomości teatrologicznej i literaturoznawczej pozostawia wiele do życzenia. Nawiązując do tezy włoskiego literaturoznawcy Giuliano D'Amico, autorka *Ibsena w Polsce 1879–2006* sugeruje, że na sposobie, w jakim norweski dramaturg istniał i wciąż istnieje w polskim życiu teatralnym, zaważyło zapośredniczenie jego odbioru. Innymi słowy Ibsen istnieje w głównym nurcie sceny polskiej, będąc autorem przepracowanym „przez trzy najintensywniej oddziałujące na literaturę europejską kultury, mające najsilniejsze w niej wpływy i w sposób zasadniczy decydujące o jej kształcie: niemiecką, francuską i brytyjską; przepracowanym – co oczywista – przez każdą z nich w inny, właściwy jej, sposób” (Maćkała 2023: 11).

Pomimo pesymistycznego tonu wybrzmiewającego w podsumowaniu teatralnych skutków ibsenowskiego jubileuszu roku 2006 w Polsce autorka zaznacza, że jego pokłosiem stały się czasopiśmiennicze publikacje oraz debaty (Maćkała 2023: 225) i śmiało można stwierdzić, że zarówno wspomniane wcześniej monografie Partygi i Garczyńskiej, jak i omawiana książka świadczą o powolnym gruntowaniu się pozycji Ibsena w polskiej refleksji teatrologicznej i literaturoznawczej. Należy mieć też nadzieję, że napisany wartkim językiem *Ibsen w Polsce 1879–2006* będzie nie tylko cennym impulsem dla dalszych badań nad polską recepcją twórczości norweskiego dramaturga, ale również zainspiruje przedstawicieli coraz większego grona tłumaczy literatury norweskiej w naszym kraju do wzięcia na warsztat dzieł mistrza. Bowiem to właśnie zafascynowani norweskim dramaturgiem biegli w swej sztuce tłumacze mogą się stać jego najlepszymi ambasadorami w Polsce.

Maria Sibińska

Uniwersytet Gdański

<https://orcid.org/0000-0002-3659-6147>

Bibliografia

- Fik, M. (1983). *Przeciw czyli za*. Warszawa: Czytelnik. <https://encyklopediateatru.pl/ksiazka/832/przeciw-czyli-za> (dostęp: 1.05.2023).
- Garczyńska, H. (2019). *Norweski Ibsen. Polski Ibsen. Przekład form adresatywnych w wybranych dramatach Henryka Ibsena*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Lewko, M. (1996). *Obecność Skandynawów w polskiej kulturze teatralnej w latach 1876–1918*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Michalik, J. (1971). *Twórczość Ibsena w sądach krytyki polskiej: 1875–1906*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Moi, T. (2006). *Henrik Ibsen and the Birth of Modernism*. Oxford: Oxford University Press.
- Partyga, E. (2016). *Ibsenowskie konstelacje. Ćwiczenia w patrzeniu i czytaniu*. Warszawa: Instytut Sztuki PAN.